

MUZEUM STUTTHOF W SZTUTOWIE

Stutthof

Zeszyty Muzeum

6

WROCLAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK · ŁÓDŹ
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO
1985

RECENZJE I OMÓWIENIA

Stanisława Lewandowska,
*Polska konspiracyjna prasa
informacyjno-polityczna 1939—1945,*
Waszawa 1982, s. 446

Książka S. Lewandowskiej stanowi próbę syntetycznego przedstawienia zjawiska i roli prasy podziemnej oraz jej funkcji w życiu okupacyjnym polskiego społeczeństwa. Dotychczas ukazało się sporo publikacji traktujących o periodycznych wydawnictwach konspiracyjnych, obejmujących dany region lub określony kierunek polityczny. Ważnym przedsięwzięciem wydawniczym stała się edycja *Prasa polska w latach 1939—1945*¹, stanowiąca czwartą część *Historii prasy polskiej*, opracowaną przez Pracownię Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk. Publikacja S. Lewandowskiej zamyka więc pewien etap prac badawczych o charakterze ogólnym, ułatwiając w ten sposób podjęcie dalszych szczegółowych badań. Badania te są jednak utrudnione wobec braku źródeł archiwalnych. Powyższa uwaga odnosi się zwłaszcza do tzw. obszarów wcielonych do Rzeszy, o czym zresztą wspomina autorka. Tym bardziej konieczne jest wykorzystanie nawet bardzo fragmentarycznych dokumentów tajnych organizacji, akt niemieckich czy też relacji żyjących jeszcze świadków wydarzeń sprzed 40 lat. W przypadku Pomorza sprawy te naświetlają częściowo niektóre akta organizacji konspiracyjnych oraz dokumenty niemieckie z obozu Stutthof, tj. teczki personalne więźniów.

Praca S. Lewandowskiej zawiera dwa główne rozdziały, prezentujące warunki powstania prasy podziemnej, założenia, organizacje, metody techniki i redagowania, a także funkcję, jaką odgrywała prasa podczas okupacji. Konstrukcja taka jest uzasadniona, chociaż co do przyjętego w rozdziale II kryterium podziału prasy można mieć pewne zastrzeżenia. Autorka podzieliła bowiem konspiracyjne publikacje periodyczne na: wydawnictwa ugrupowań związanych z rządem emigracyjnym², wydawnictwa innych większych ugrupowań i organizacji podziemnych oraz wydawnictwa obozu lewicy rewolucyjnej. Tego rodzaju klasyfikacja nie jest chyba dość przejrzysta, ponieważ nie oddaje ona w pełni obrazu politycznego polskiego podziemia, w którym ścierało się kilka ośrodków pretendujących do reprezentowania narodu polskiego. Poza tym dyskusyjne wydaje się umieszczenie lewicowych grup socjalistycznych: Naczelnego Komitetu Ludowego i Centralnego Komitetu Ludowego, w obozie rewolucyjnej lewicy. Przecież część elementów lewicowych skupiła się w różnych grupkach, z których najważniejsze były: „Barykada Wolności” i „Gwardia”. Nazwy zostały zaczerpnięte z tytułów gazetek wydawanych przez poszczególne odłamy. We wrześniu 1941 r. doszło do zjednoczenia lewicowego skrzydła PPS i utworzenia partii Polskich Socjalistów (PS). Organizację zbrojną stanowiły Formacje Bojowo-Milicyjne PS. W kwietniu 1943 r. PS przekształciła się w Robotniczą Partię Polskich Socjalistów (RPPS).

Rozłam miał również miejsce w ruchu demokratycznym. W lipcu 1943 r. ze Stronnictwa Demokratycznego (SD) odeszła część działaczy, tworząc Stronnictwo Polskich Demokratów (SPD). Powstało szereg innych organizacji, jak: Polska Ludo-

¹ *Prasa polska w latach 1939—1945*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1980.

² W podrozdziale wymienia się rząd londyński, który jak wiadomo, do 17 VI 1940 r. działał na terenie Francji, a dopiero potem w Anglii.

wa Akcja Niepodległościowa (PLAN), Polskie Stronnictwo Demokratyczne (PSD) i inne. W październiku 1939 r. powstał Związek Syndykalistów Polskich (ZSP), mający swoją organizację wojskową, tj. Oddziały Bojowe ZSP. W listopadzie 1942 r. połączył się z demokratami, tworząc Front Lewicy Patriotycznej.

Konsolidacja ruchu lewicowego nastąpiła w ciągu 1943 r. W wyniku połączenia RPPS i innych grup wojskowo-politycznych, w kwietniu 1943r. powstała Polska Armia Ludowa (PAL) w składzie: MLRPPS, Komenda Obrońców Polski, grupy bojowe PLAN. W ciągu września i października 1943 r. doszło do zjednoczenia politycznego tych organizacji, co znalazło wyraz w powołaniu Naczelnego Komitetu Ludowego, przekształconego w lutym 1944 r. w Centralizację Stronnictw Demokratycznych, Socjalistycznych i Syndykalistycznych. Organem wykonawczym był Centralny Komitet Ludowy. W skład Centralizacji wchodziły RPPS (PPS-Lewica), PLAN, PSD, syndykaliści (ZSP, socjaliści ludowi „Wolność”, Organizacja Syndykalistyczna „Wolność”) oraz SPD. Później dołączył „Bund”. Powołano też siłę zbrojną PAL. CKL odmawiał prawa reprezentacji społeczeństwa polskiego zarówno rządowi londyńskiemu, jak i Krajowej Radzie Narodowej. Dopiero w końcu lipca 1944 r. większość ugrupowań z CKL zgłosiła swój akces do KRN. Jednakże wybuch powstania warszawskiego przeszkodził w sfinalizowaniu tego zamiaru. Natomiast w samej Warszawie w dniu 29 IX 1943 r. powstało Powstańcze Porozumienie Demokratyczne (PPD), zawarte przez przedstawicieli KRN, CKL, Rady Obrony Narodu i Centralnego Komitetu Młodzieży. Poprzedziło je porozumienie wojskowe w postaci połączonych sił AL, PAL, KB (Korpus Bezpieczeństwa). PPD uznało PKWN za reprezentanta narodu polskiego³.

Z kolei w skład KRN, oprócz obozu PPD, weszli opozycjoniści z RPPS, radykalni działacze z SL, BCH oraz przedstawiciele polskich i żydowskich związków zawodowych, wolnych zawodów, środowisk inteligencji twórczej⁴.

Ośrodkami pretendującymi do reprezentacji kraju stały się też Narodowe Siły Zbrojne, gdzie od 1943 r. zwierzchnictwo polityczne spoczywało w rękach Tymczasowej Rady Politycznej⁵.

Także i grupy postsanacyjne (Obóz Polski Walczącej — OPW) i piśsudczykowski (Konwent Organizacji Niepodległościowych — KON) miały aspiracje ośrodka władzy politycznej, tworząc w 1943 r. Komisję Porozumiewawczą, która w grudniu 1944 r. scaliła OPW i KON. Nie miały one jednak większych wpływów politycznych⁶.

Trudno też całą prasę żydowską zakwalifikować do obozu radykalnej lewicy, tym bardziej że autorka wspomina o istnieniu grup o charakterze socjalistycznym i syjonistycznym.

Każdy z wyżej wymienionych ośrodków miał większe lub mniejsze wpływy na obszarze okupowanej Polski. Trzeba się więc zastanowić, czy nie uwzględnić tutaj orientacji prawicowej (NSZ, TRNP i inne ugrupowania) i sanacyjnej (OPW, KON), obozu emigracyjnego (AK Delegatura Rządu, Polityczny Komitet Porozumiewawczy, Rada Jedności Narodu), lewicy demokratycznej (NKL, CKL) oraz lewicy rewolucyjnej (PPR, KRN). Propozycja ta ma, rzecz jasna, charakter dyskusyjny. W rozdziale wstępnym autorka przedstawiła rozwój głównych nurtów politycznych w kraju, które poprzez swoje publikacje starały się kształtować postawę społeczeństwa polskiego. Jednakże wojskowe inicjatywy przedwojenne (m.in. Oddziału II

³ A. Przygoński, *Polska w walce z okupantem hitlerowskim (1939—1945)*, Warszawa 1971, s. 104—105, 122; *Encyklopedia II wojny światowej*, Warszawa 1975, s. 99, 506.

⁴ *Encyklopedia...*, s. 244.

⁵ Chodzi o odłam, który pomimo uznawania rządu emigracyjnego nie podporządkował się AK.

⁶ E. Duraczyński, *Wojna i okupacja. Wrzesień 1939 — kwiecień 1943*, Warszawa 1974, s. 191—192, 359—363.

